

Алла Дмитренко
доцентка кафедри музеєзнавства,
пам'яткознавства та інформаційно-
аналітичної діяльності СНУ імені Лесі
Українки, кандидатка історичних
наук, доцентка

ОПЕРАЦІЯ «СТАРЕ МІСТО» І КЛИКУН: ЯК ПОЧИНАЛОСЯ ОБЛАШТУВАННЯ НОВОГО МУЗЕЙНОГО ПРОСТОРУ

У березні 2020 року виповнилося 35 років з часу створення Державного Історико-культурного заповідника «Старий Луцьк». Почалося все 1971 року, коли був підготовлений Проект заповідника, але подальше його втілення зупинилося... Далі був 1983 рік і підготовка до святкування 900-річчя міста Луцька, коли волинська молодіжна газета «Молодий ленінець», яка користувалась надзвичайною популярністю не тільки серед тогочасної молоді, оголосила операцію «Старе місто. Її ініціатором був відомий журналіст, історик за фахом Василь Ворон, який у спогадах про ті дні написав, що операція почалася під гаслом: «Чи може бути ювілей без іменинника?». Мається на увазі те, що у плані заходів до святкування 900-річчя м. Луцька взагалі не було згадок про Старе місто, хоча на той час вже давно існував Проект історико-архітектурного заповідника, розроблений 1971 року. Саме завдяки тому, що ідея Василя Ворона знайшла підтримку в тодішнього редактора «Молодого ленінця» Василя Простопчука, на сторінках молодіжки навесні 1983 року розпочалася дискусія про майбутнє пам'яток Старого міста, в якій взяли участь архітектори, історики, археологи, мистецтвознавці, поети, краєзнавці. З'явилися десятки різноманітних публікацій з історії міста Луцька. Основне завдання редакції на той час зводилось до правильної постановки проблем дискусії та пошуку найбільш ефективних шляхів її вирішення [1]. Це був перший етап операції «Старе місто», який завершився створенням Історико-культурного заповідника.

Першим директором заповідника став Віктор Іржицький, який не тільки долучився до дискусії у «Молодому лєнінці», а й взяв участь в образному вирішенні «Кликуна», конкурс на краще зображення якого теж оголосила газета «Молодий лєнінець». Пропоновані художниками, краєзнавцями варіанти зображення Кликуна супроводжували публікації про операцію «Старе місто» (див. дод. 1–7).

Давній символ Луцька став у нагоді ентузіастам, які прагнули подати лучанам і волинянам якомога більше інформації про історію Луцька. З цією метою газета «Молодий лєнінець» започаткувала рубрику «Оповідки кликуна» до якої активно долучився відомий краєзнавець, автор праць про Луцьк, побудованих на архівних матеріалах, Вальдемар Пясецький, якого до співпраці запросив Василь Ворон [1].

Зі створенням у 1985 році Історико-культурного заповідника операція «Старе місто» не завершилась. Адаже постало нове завдання – впорядкування території Луцького замку і прилеглих територій. Відтепер операція «Старе місто» спрямована саме на організацію суботників про облаштування території. Тепер публікації супроводжувались ще й рубриками «Кликун запрошує» та «Кликун дякує» (див. дод. 1–4). 1 серпня 1985 року «Молодий лєнінець» повідомив не тільки про продовження конкурсу на краще зображення луцького Кликуна, а й надрукував запрошення «Кликуна» на суботник: *«У замок, на суботник! У суботу, 3 серпня 1985 року запрошую усіх, кого хвилює доля Старого міста, на благоустрій території Луцького замку... Місце збору – подвір'я Луцького замку. Не забудьте рукавиці, лопати і відра для сміття»* [2] (див. дод. 1). Потрібно сказати, що в даному випадку «роль» Кликуна виконував журналіст Василь Ворон. В одних випадках «Кликун» запрошував і дякував, в інших – був автором публікацій (див. дод. 5–7).

Вже за тиждень Клава Корецька у повідомленні під назвою «Народження традиції» під рубрикою «Кликун дякує» опублікувала інформацію про те, як відбувся перший суботник у Луцькому замку і хто взяв

у ньому участь. Там були пенсіонери, вчителі та учні, батьки з дітьми, робітники, члени туристичного клубу «Олімп» та ін.: *«... прийшли на суботник пенсіонер С. І. Міцяк, працівник Луцького автомобільного заводу М. Ф. Демидюк, члени туристичного клубу «Олімп» П. А. Гонтар, В. А. Швець, Н. Л. Борисова, О. Л. Олійник. Разом із синами відгукнулися на заклик газети лучани О. Я. Сірук та Л. Я. Ковальчук, а вчитель історії Луцької середньої школи № 3 Я. Н. Димнич працював у замку разом зі своїми учнями. Вони чистили доріжки від трави і бур'янів, стригли живопліт, прибирали сміття. З ентузіазмом працювали учні Сергій Грушеневський, Віталій Зданович, Андрій Лукашук та інші молоді лучани. Особливо хочу відзначити сумлінну працю робітника заводу виробів із пластмас Леоніда Нікіти... »*. Насамкінець авторка узагальнює, що *«відбулося народження традиції – першої в історії історико-культурного заповідника»* [3].

Подальші запрошення Кликуна біли більш мотиваційними. 15 серпня у повідомленні «У замку, в суботу» Кликун запрошував усіх:

- кому небайдужа подальша доля Старого міста,
- хто цікавиться історичним минулим свого народу,
- кому дорогий наш замок – пам'ятник архітектури всесоюзного значення,
- хто цікавиться перспективами розвитку Луцького історико-культурного заповідника,
- кому хочеться бачити його територію охайною та впорядкованою [4].

Трудові десанти в замок стали постійними. Від суботи до суботи бажаючих попрацювати над облаштуванням Старого міста ставало все більше. Хтось приходив щоразу, а хтось один чи кілька разів. Постійно працювали у Старому місті учні школи № 3 зі своїм вчителем Я. Димничем; родини Нікітіних, Виноградових, Арсенюків; члени юнацького туристичного клубу «Росинка» Луцької ЖЕД № 9, а також Леонід Микита, Євген Ярмолук, Леонід Нікіта, Марія Драганчук, Ірина Олійник та ін. [5; 6; 7; 8].

До робіт по облаштуванню нового музейного простору долучилася Ірина Левчанівська – відома краєзнавиця, фотографка, відома громадська

діячка, яка приносила з собою ще й альбоми з фотографіями, у т. ч. й Луцького замку, зробленими у різні періоди її шестидесятилітнього стажу знімкування. Характеризуючи трудові десанти, О. Покальчук порівняв їх із проявленням фотознімків: *«Бачиш, як на твоїх очах чистішає, охайнішає розчищений від кущів та камінні вал, зникають випадкові рівчаки та вирви, чіткішають обриси прибраних хідників. Замкове подвір'я набуває гостиннішого вигляду»* [6].

Проходив рік, другий, третій, а трудові десанти у Старому місті не втрачали актуальності: *«Пам'яток історії, культури та архітектури у Старому місті більше сорока. Але їх відновлення йде дуже повільно. Щоб прискорити його, реставратори запрошують на допомогу добровольців, людей, закоханих у рідне місто»* [7].

В результаті такої громадської активності постійно збільшувався обсяг робіт, проведених лучанами: *«Прибрали подвір'я біля „шляхетського” будиночку, в якому невдовзі розміститься художній відділ обласного краєзнавчого музею, підготували галереї замку для реставраторів, у Владичу вежу, на верхні яруси, підняли цеглу, що необхідна для ремонту підлоги»* [5]. 1986 року учасники трудових десантів *«допомагали археологам у розкопках, впорядковували територію Луцького замку, розчищали від завалі підвали та підземелля Старого міста. У нинішньому році [1987 – А. Д.] ці роботи триватимуть»* [7].

У травні 1987 року «Кликун» вже не просто запрошував лучан до співпраці, а повідомляв про те, які саме роботи потрібно провести і запрошував відповідних спеціалістів прийти зі своїми інструментами: *«Треба встановити щитову огорожу навколо майданчика, де розпочато будівництво павільйону над археологічним розкопом церкви Іоанна Богослова... хто може провести ремонт дверей та вікон у вежах, відремонтувати їх декоративне оформлення, встановити замки? Для виконання цих робіт запрошуємо із своїм інструментом»* [5].

До специфічних робіт долучився і керівник туристичного клубу при ЖЕД № 9, працівник обласної станції юних туристів А. Авдєєв з друзями, які провели роботи, пов'язані із ремонтом баштових стін. Для цього, писав «Кликун», *«знадобився не тільки досвід, набутий у походах в горах, а й чимало альпіністського спорядження»* [5]. У липня 1987 року «Кликун» відзначив допомогу Лариси Луцюк та Ірини Нікітіної, які впродовж тижня щодня допомагали в консервації залишків церкви Іоанна Богослова [8].

Громадський ентузіазм, який вилився у своєрідний культуроохоронний рух, сприяв проведенню значного обсягу робіт по облаштуванню замкової території. Активним учасником і організатором трудових десантів був і перший директор Заповідника Віктор Іржицький. Саме він, як стверджував Олег Виноградов, і був ініціатором суботників. Про те, що до співпраці запрошувала саме дирекція заповідника, свідчить і повідомлення «Кликуна»: *«Дирекція заповідника запрошує усіх, хто любить історію, своє місто, на суботники та недільники і Старе місто»* [7]. Але організатором і своєрідним «інформаційним спонсором» впродовж усіх років залишалась газета «Молодий ленінець» з її незмінною рубрикою «Старе місто» й інформаціями «Кликуна» – Василя Ворона.

2014 року Микола Тимошик із тижневика «День» у статті «Молодіжна преса: людське обличчя» відзначив діяльність «Молодого ленінця» у справі «захисту і відновлення українських історичних пам'яток, спонукання молодого читача до активної дії у цьому напрямку». Волинський «Молодий ленінець», – пише автор, – *«знайшов дієву форму залучення читачів області до безпосередньої участі у благоустрої пам'ятників старовини. Оголошена газетою операція «Старе місто» щоразу збирала сотні добровільних помічників-реставраторів на відроджуваних об'єктах Луцького державного історико-культурного заповідника»* [9].

Під час трудових десантів у Старе місто не тільки працювали, а й організовували зустрічі з різними цікавими людьми, що мали стосунок до вивчення історії міста, замку. В оголошеннях «Кликуна» повідомлялося:

– «Учасників трудового десанту в історію чекає зустріч із керівником археологічної експедиції Ленінградського відділення Інституту археології АН СРСР М. В. Малевською. Маріанна Володимирівна розповість про підсумки нинішнього археологічного сезону і плани на наступний рік. Директор історико-культурного заповідника В. В. Іржицький розкаже про перспективи Старого міста» [2];

– «Учасників операції «Старе місто» за традицією чекає цікава і незвичайна екскурсія, яку проведе заступник голови правління обласної організації республіканського Товариства охорони пам'ятників історії та культури Лідія Олексіївна Протас» [4];

– «Операція „Старе місто” триває... учасники операції зустрінуться із краєзнавцями міста, познайомляться з цікавими фактами літературного життя Волині з найдавніших часів до наших днів» [6];

– «Під час перерви працівники заповідника будуть розповідати про історію пам'яток історії та культури і перспективи їх використання» [7].

Першою була зустріч із археологом Маріанною Малевською, яка проводила археологічні дослідження в Луцькому замку з 1982 року і з'ясувала локалізацію церкви Івана Богослова – першої мурованої культової споруди домонгольських часів. Про те, як відбувались розкопки унікальної церкви і розповіла учасникам трудового десанту науковиця [3], яка охоче розповідала про дослідження в Старому місті і в наступні роки [8].

Зустрічі з істориками, краєзнавцями та ін. цікавими людьми стали під час таких суботників традиційними. Співрозмовником учасників суботників були викладач Київського художнього інституту Ю. Кривенюк; викладач музики з Архангельська В. Лоханський, який приїздив до Луцька для підбору та настройки музичних дзвонів, експозиція яких мала відкритися в замку; директор заповідника В. Іржицький та ін. [5; 8].

З часом до проведення бесід долучалися й самі учасники трудових десантів. І серед них – на той час працівник Луцького шовкового комбінату Олег Виноградов. Як пише «Кликун», «... із цікавістю слухали лучани

розповідь невтомого дослідника історії обласного центру Олега Виноградова, який ознайомив школярів із своїми нумізматичними колекціями» [5].

Олег Виноградов займає особливе місце у дослідженні і облаштуванні території Старого міста і найбільше костельного підземелля. Але про нього в наступних дослідженнях.

Отож, становлення сучасного Луцького історико-архітектурного заповідника «Старе місто», який сьогодні є туристичною родзинкою Луцька, відбувалося за широкої підтримки громадськості і тогочасної молодіжної газети «Молодий ленінець», яка в період підготовки до 900-річчя Луцька оголосила про проведення операції «Старе місто». Ідею створення заповідника підтримали архітектори, краєзнавці, письменники. А на облаштування нового музейного простору прийшли робітники, учні і вчителі, члени туристичних клубів, родини. Вони мріяли про прекрасне майбутнє міста і дуже шкода, що сучасна молодь не завжди розуміє подвижників 1980-х років і часто руйнує те, що свого часу було започатковане їхніми батьками і дідами [10–12].

Джерела і література

1. Ворон В. Ювілей без іменинника. URL: <http://www.volyniany.org.ua/volhist/1275-2018-12-01-14-14-14>. Дата зверн. 04.05.2020.
2. У замок, на суботник! // *Молодий ленінець*, 1985, 1 серп.
3. Корецька К. Народження традиції // *Молодий ленінець*, 1985, 10 серп.
4. У замку, в суботу // *Молодий ленінець*, 1985, 15 серп.
5. Не числом, а вмінням // *Молодий ленінець*, 1987, 14 трав.
6. Покальчук О. Приходьте ще! // *Молодий ленінець*, 1985, 24 серп.
7. Вперед, ентузіасты! // *Молодий ленінець*, 1987, 9 квіт.
8. «Ентузіаст» набирає силу // *Молодий ленінець*, 1987, 30 лип.

9. Тимошик М. Молодіжна преса: людське обличчя. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/media/molodizhna-presa-lyudske-oblichchya>. Дата зверн. 04.05.2020.
10. У Луцьку викрали одного з нових кликунів. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-tourism/2813507-u-lucku-vikrali-odnogo-z-novih-klikuniv.html>. Дата зверн. 06.05.2020.
11. Луцьку знову викрали історичний символ міста - статуетку кликуна. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/3000116-u-lucku-znovu-vikrali-istoricnij-simvol-mista-statuetku-klikuna.html>. Дата зверн. 06.05.2020.
12. У Луцьку знову вкрали скульптуру кликуна. URL: <https://www.volynnews.com/news/extreme/u-lutsku-znovu-vkraly-skulpturu-klykuna/>. Дата зверн. 06.05.2020.

Додатки:

1. Молодий ленінець, 1985, 1 серп.
2. Молодий ленінець, 1985, 10 серп.
3. Молодий ленінець, 1985, 15 серп.
4. Молодий ленінець, 1985, 24 серп.
5. Молодий ленінець, 1987, 9 квіт.
6. Молодий ленінець, 1987, 14 трав.
7. Молодий ленінець, 1987, 30 лип.

Алла Дмитренко – доцентка кафедри документознавства і музейної справи СНУ імені Лесі Українки, кандидатка історичних наук, доцентка
E-mail: dmytrenko.a@gmail.com
Телефон: +380994872275